

Geliş Tarihi: 30.04.2021 Kabul Tarihi: 31.05.2021 Entry Date: 30.04.2021 Accepted: 31.05.2021

Bu makaleyi alıntılanmak için/ To cite: ÇELİK TEN, Hakan (2021). “Destandan Halk Hikâyesine Geçişte Değişen Kutsalla İrtibatlı Yardımcı Kahraman Tercih i”, *Ulusal Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, S.6, s. 107-121.

DESTANDAN HALK HİKÂYESİNE GEÇİŞTE DEĞİŞEN KUTSALLA İRTİBATLI YARDIMCI KAHRAMAN TERCİHİ*

The Preference of a Sacred Auxiliary Heroes Which Has Changed in the Transition From Epics To Minstrel Stories

Hakan ÇELİK TEN**

Öz

İnsan, doğası gereği yardıma muhtaç bir varlıktır ve birliktelik insanın karşısına çıkan birçok engeli aşmasındaki en önemli unsurdur. Türk toplum yapısının temelinde de yardımlaşma ve birlikte güçlü olma vardır. Dolayısıyla bu toplum yapısı içinden çıkan destan ve halk hikâyeleri gibi sözlü anlatı türlerinde de bu iki temel unsurun izlerinin bulunması doğaldır. Anlatı türlerine bakıldığında dikkatin öncelikle başkahramanın üzerine toplandığı görülmekte ve bu durum, başarıların tek başına elde edildiği düşüncesini doğurmaktadır. Ancak işleyiş pek de öyle değildir. Başkahramanın yanında yer alan ve fazla ön plana çıkmayan yardımcıları vardır ki dikkatler onlara çevrildiğinde başarıların elde edilmesinde onların rolleri fark edilmektedir. Kahramanın yanında yer alan yardımcıların önemli bir kısmı kutsalla irtibatlı olarak anlatılarda bulunmaktadır.

Kutsalla irtibatlı insan yardımcılarına odaklanılan bu çalışmada, bu yardımcıların tercihi ve yapılan yardımların sıklığına dikkat çekilerek toplumun kahramanın toplumsal statüsü ile dinî yaklaşımı arasındaki ilişki gösterilmeye çalışılacaktır. Bunun için kırk destan ve kırk halk hikâyesi incelenmiştir. Ancak çalışmanın hacim sınırını aşmamak adına örneklem yöntemi ile ilgili anlatılardan bu yardımcıları net bir şekilde yansıtanlar seçilmiştir. Örnekler arttırılsa da benzer durumun devam ettiği görülmektedir. Yapılan incelemede bu kategoride yer alan yardımcıların Hz. Muhammed ve Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Ebubekir gibi din büyükleri ile Hızır olduğu görülmektedir. Hızır'ın kişiliği etrafında şekillenen pir, evliya, derviş gibi isimleri de Hızır ile birlikte düşünmek doğru olacaktır.

Anlatılar incelendiğinde destanlarda daha çok Hz. Muhammed ve diğer din büyükleri başkahramana yardımda bulunurken; halk hikâyelerinde daha çok Hızır'ın başkahramana yardımda bulunduğu görülmektedir. Ayrıca başkahramana yöneltilen yardım sıklığı destanlarda daha kısıtlı iken halk hikâyelerinde neredeyse anlatının başından sonuna kadar yardımların yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durumunun birçok sebebi olabileceği gibi konuyu başkahramanın toplumsal statüsü üzerinden açıklamak da mümkündür. Destanlarda başkahramanlar genellikle toplumun ileri gelenlerinden oluştuğu için yardımcıları daha çok Hz. Muhammed ve din büyüklerinden seçilmiş ve yardımlar başkahramana uygun şekilde kısıtlı tutulmuştur. Halk hikâyelerinde ise başkahramanlar

* Bu makale Hakan Çelikten'in Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırladığı “Türk Destanlarında ve Hikâyelerindeki Yardımcı Kahramanlar” adlı yüksek lisans tezinden oluşturulmuştur.

** Arş. Gör. Dr. Harran Üniversitesi, Fen-Edebiyat, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Şanlıurfa, hakancelikten1@gmail.com ORCID ID: [0000-0002-3823-684X](https://orcid.org/0000-0002-3823-684X)

daha çok sıradan insanlar olduklarından halkın inanç dünyasında geniş yer tutan Hızır, yardımcı kahraman olarak seçilmiş ve bu kaynaktan gelen yardım, anlatı boyunca süreklilik arz etmiştir. Bu durum, toplumun toplumsal statüler doğrultusunda kişilere yaklaşımını ve dini tavrını göstermesi açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Destan, Halk Hikâyesi, Yardımcı Kahramanlar, Statü, Din.

Abstract

Inherently, humans are on the town, and social integration is the most important factor to put many obstacles they face behind. Solidarity and social integration also underline the Turkish social structure. Thus, it is natural to come across with the traces of these two basic aspects in oral narrative types such as epics and Minstrel Stories that emerge from this kind of social structure. When looked at the narrative types, it is seen that the attention is focused primarily on the protagonist, and this situation leads to the idea that accomplishments are done alone. However, this is not the case. There are also auxiliary heroes who stand next to the protagonist and do not come to the forefront too much, and when attention is focused on them, their role in gaining accomplishment is obviously noticed. An important aspect of the auxiliary heroes next to the hero in the narratives are told to be sacred.

In this study focusing on sacred human auxiliary heroes, the preference of these auxiliary heroes and the frequency of the assists will be drawn to show the relationship between the social status of the hero and their religious approach. For this purpose, forty epics and forty Minstrel Stories have been examined. However, in order not to exceed the volume limit of the study, those that clearly reflect these auxiliary heroes were selected from the narratives about the sampling method. It is obviously seen that the similar situation occurs even if the number of examples are increased. In the examination, the auxiliary heroes in this category were told to be religious leaders as Prophet Hazrat Mohamad and the Prophet Hazrat Ali, Prophet Hazrat Ömer, Prophet Hazrat Abu Bakr and Khidr. It is agreeable to consider figures such as pir, saint and dervish, which are shaped by Khidr's personality, together with Khidr.

When the epics are examined, it is mostly Prophet Hazrat Mohamad and other religious leaders help the protagonist; while in the Minstrel Stories it is Khidr that mostly helps the protagonist. In addition, while the frequency of assist directed to the protagonist is more limited in epics, it is understood that assists are entirely made in the Minstrel Stories. It is also possible to explain the subject through the social status of the protagonist although there may be many reasons for this situation. Since the protagonists of the epics are generally composed of the notables of the society, the auxiliary heroes were Hz. Mohamad and mostly chosen among the religious elders, and assist was limited according to the protagonist. In the Minstrel Stories, as the protagonists are mostly ordinary people, Khidr had a wide place in the belief world of the people, and the assist from this source has been continuous throughout the narration. This situation is important in terms of showing the approach and religious attitude of the society towards individuals in line with social status.

Keywords: Epic, Minstrel Stories, Auxiliary Heroes, Status, Religion.

Giriş

Kültür, en genel hâliyle kişinin kendi yaşamına ve doğaya kattığı her şey olarak tanımlanabilir. Kültürü oluşturan birçok unsur özelde birey, genelde toplumla kurduğu sıkı ilişki ile içinden çıktığı toplumu yansıtmaktadır. Bu unsurlar arasında önemli bir yer tutan destan ve halk hikâyeleri, Türk toplumunu ve onun dünyaya bakış açısını yansıtan en önemli kültür mahsullerindedir. Bilindiği üzere sözlü anlatılar sadece hoş vakit geçirmek için ortaya çıkmış mahsullerden değildir. Bu anlatılar vasıtasıyla ürünü olduğu toplumun tarihini, yaşayış tarzını, dünya görüşünü, toplumsal bilinçaltını vb. daha birçok yönünü görmek mümkündür.

Sözlü anlatıların içerisinde önemli bir yere sahip olan Türk epik destanlar ile ilgili bilimsel araştırmalar on dokuzuncu yüzyılda başlamıştır. O zamandan günümüze kadar bu tür üzerinde

birçok çalışma yapılmış ve çeşitli tanımlar üretilmiştir. Bunlar içerisinde Özkul Çobanoğlu epik destanları şu şekilde açıklamaktadır:

Yeryüzünün ve kainatın oluşumuna, kaostan kozmosa dönüşüm sürecine dair geleneksel dünya görüşlerinin ilk verileri olarak tanımlanabilecek olan mitlerden sonra ve çoğunlukla onların gölgesini ve çizgilerini bir çerçeve olarak taşıyan, gerek kahramanlarının ve gerekse olayların akışıyla birlikte tarihe ait zamanlarda olmuş olayların hikâyesi inancıyla, sözlü kültür ortamında ve yüz yüze bir iletişim bağlamında teatral çizgilere sahip bir biçimde anlatılıp nakledilen, en geniş anlamıyla kahramanlık ana temalı öykülerini epik destanlar olarak adlandırıyoruz (2007: 16).

Kendi döneminin sosyal şartları içerisinde şekillenen destanlar, millet kavramının oturtulup sınır mücadelelerinin yüksek olduğu bir dönemde kahramanlık merkezli anlatılardan olmuştur. Bizler destanlar vasıtasıyla bir yandan kahramanın millet, din, vatan vb. çeşitli değerler uğruna ortaya koymuş olduğu mücadelesini izlerken diğer yandan toplumun beklentisi dahilindeki kahraman profilini ve onun etrafında yer alan yardımcı unsurları izlemekteyiz. Yine bu unsurların her biri toplumun sosyo-kültürel durumuna göre şekillenmektedir.

Bir diğer inceleme konumuz olan halk hikâyesi için de şimdiye kadar çok sayıda tanım yapılmıştır. Bunlar içinden Ali Berat Alptekin tarafından yapılmış olan tanımlamada halk hikâyeleri, “göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk mahsullerinden olup; aşk, kahramanlık vb. gibi konuları işleyen; kaynağı Türk-Arap-İslam ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatımlardır.” (2005: 18) şeklinde tarif edilmektedir ki şimdilik bu tanımın geçerliliğini korumakta olduğu düşünülmektedir. Halk hikâyeleri destanlardan farklı bir sosyo-kültürel dönemin ürünüdür. Dolayısıyla burada kahraman profili ve onun etrafındaki yardımcı unsurlarda da değişim yaşanmıştır.

Yapılan açıklamalardan ve farklı kaynaklardan alınabilecek tanımlardan da anlaşılacağı üzere destan ve halk hikâyesi farklı şartlarda, farklı toplumsal ihtiyaçları gidermek için ortaya çıkmış ve doğası gereği içinden çıktığı toplumu doğrudan yansıtan ürünler olmuşlardır. Dolayısıyla bu anlatılarda ilgili toplumun yaşadığı büyük değişimler, gündelik hayat, dinî yaşayış, yönetici-yönetilen ilişkisi, kişilerin ve toplumun hayata bakış açıları gibi birçok veriyi elde etmek mümkündür.

Böylesi verileri sunan bu ürünlerde, dikkat çeken yönlerden biri, anlatı içerisinde gerekli noktalarda başkahramana yapılan yardımlardır. Kahramanlar her ne uğruna olursa olsun vermiş olduğu mücadelede çeşitli yardımlara ihtiyaç duymaktadır. Hatta dikkatli okumalarda birçok kahramanın başarı elde etmesinde yardımların hayatî derecede önemli olduğu fark edilmektedir. Anlatılara eklenen her bir unsur gibi yardımların niteliği ve niceliği de toplumun

ilgili anlatıya çizmiş olduğu çerçeve doğrultusunda şekillenmektedir. Bu çalışmada, destanlar ve halk hikâyelerinde yer alan kutsalla irtibatlı insan yardımcılarının tercih edilme sebepleri ve sıklıkları üzerinde durularak toplumun kutsalı değerlendirilme tarzı ele alınmaktadır.

Yardımcıları incelemeyen önce “kahraman” kavramı üzerinde durmakta fayda vardır. Kahraman, Türkçe Sözlük’te “Roman, hikâye, tiyatro vb. edebiyat türlerinde en önemli kişi.” (2011: 1268) olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışma için kahramandan kasıt olayların merkezinde yer alan ve olayların onun etrafında şekillendiği başkahramanlardır. Kahraman olgusu alan araştırmacılarının sıklıkla üzerinde durduğu bir konudur. Bunlar içerisinde Lord Raglan’ın ortaya koymuş olduğu “Geleneksel Kahraman Kalıbı” (Ekici, 2007) adlı çalışmasında kahramanların ortak yaşamlarını; daha çok masal konusuna odaklanan Rus biçimbilimci Vladimir Propp’un “Masalın Biçimbilimi” (1985) adlı çalışmasında anlatıların ortak işlev ve eylemleri üzerinde dururken kahramanı da ele aldığı görülür. Ayrıca Carl Gustav Jung ortaya koymuş olduğu “arketip” (2019) yaklaşımıyla ilk örneğe dikkat çekerken anlatılara yansıyan davranış kalıplarını ön plana çıkarmıştır. Bu kalıplar, kahramanın ve onun etrafında yer alan kişilerin çerçevesinin ortaya çıkarılmasında da etkili olmuştur.

Son olarak farklı toplumların anlatılarına odaklanan Joseph Campbell “Kahramanın Sonsuz Yolculuğu” (2010) adlı çalışmasında tüm kahramanların ortak macerasına dikkat çekerken bu macerayı bir dönüşüm yolculuğu olarak çizmiştir. Bu çalışmada da başkahramanı ve onun etrafında şekillenen unsurları görmek mümkündür. Toplumların kültürlerinde önemli işlevlerle yer alan anlatılardaki başkahraman ve bu anlatıların içerikleri hakkındaki örnekleri arttırmak mümkündür. Yapılan çalışmaların birçoğunun da dikkat çektiği üzere anlatılarda birtakım ortaklıklar bulunmaktadır. Ancak bu ortaklıkların yanında anlatının ortaya çıkma nedeni, içeriği ve işlevleri gibi sebeplerle farklılaşmalar da yaşanmaktadır. Başkahramanın etrafında yer alan yardımcı unsurlar, bu farklılaşmaların takibi açısından önemli veriler sunmaktadır.

Destanlarda olumlu kahraman olarak yer alan başkahraman güçlü, kuvvetli, yiğit, haksızlık karşısında yılmayan ve zor durumdaki halkını kurtarıp düşmanlarına korku salan özellikler taşımaktadır. O, iyi bir ata ve savaş malzemelerine sahiptir. Etrafına kuvvetli ve sadık yiğitler toplayarak genellikle halkını koruma ve düşmanlarını alt edip topraklarını genişletme görevini üstüne almıştır.¹ Halk hikâyelerinde yer alan başkahramanın ise savaşçı yönü törpülenmiş, iç dünyaya yönelme gerçekleşmiş ve güçlü bir fizik yerine akıl gücü ve maneviyatı ön plana çıkarılmıştır. Halk hikâyelerinde yer alan başkahraman için toplumun menfaatleri yerine

¹ Destanlarda yer alan başkahraman tipi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Çobanoğlu, 2007: 101-106).

kendi duygularının tatmini daha önemli bir hâl almıştır. O, olayları daha çok akıl yürüterek çözme çabasıdadır. Hikâyelerde bir şekilde âşık olduğu sevdalısının peşinden gitmekte ve ona kavuşma hasretiyle yanıp tutuşmaktadır. İki tür arasında yaşanan bu köklü değişim, şüphesiz bağlı bulunulan toplumun sosyo-kültürel hayatı ve çağın gerekleri ile doğrudan ilintilidir.

Başkahramanın hedeflerine ulaşmasında onlara çeşitli yardımlarda bulunanlar vardır. Bunlar başkahramanın yanında yer alıp pek ön plana çıkmayan ancak yapmış olduklarıyla onun başarı elde etmesinde önemli rollere sahip olan yardımcılarıdır. Bu yardımcıları yaptıklarıyla başkahramanın hedefine ulaşmasında etki sahibidirler. Başkahramanın ihtiyacı doğrultusunda ilgili yardımcıların da değiştiği görülmektedir.² Kimisi güçlü fizikî yapısıyla anlatılarda yer alırken kimisi de kuvvetinden çok akıl yürütme kabiliyetiyle başkahramana yardımda bulunmaktadır. Onların öneminin farkında olan başkahraman, birçok anlatıda bir işe kalkışmadan önce etrafına güvenebileceği ve gereksinim duyduğu yardımı yerine getirebilecek türden bir kadro oluşturduğu görülür.

Yardımcılardan başka anlatılarda başkahramanın düşmanları da vardır. Bunlar kahramanın karşısında yer alıp, olumsuz özellik taşısalar da onların yiğitlikte asıl kahramandan geri kalır yanlarının olmadıkları anlaşılmaktadır. Daha çok destanlarda yer alan bu düşman profili, başkahraman gibi kuvvetlidir ve onların da etrafında önemli yardımcıları vardır. Bu çalışmadaki amaç, başkahramanı yani olumlu kahramanı başarıya ulaştıran kutsalla irtibatlı yardımcı kahramanları incelemek olduğu için sadece onun etrafında yer alan yardımlar ele alınmıştır.

Anlatılardaki kutsalla irtibatlı yardımları değerlendirebilmek için kırk tane destan, kırk tane halk hikâyesi incelenmiştir. İncelenen anlatıların tamamını vermek bu çalışmanın hacim sınırlarını aşacağından bunlar içerisinden yardımcıların net olarak görüldüğü örnek anlatılar seçilmiştir.³ Buna göre destan kısmında “Basat’ın Depegöz’ü Öldürdüğü Destan”, “Battal Gazi Destanı”, “Danişmend Gazi Destanı”, “Manas Destanı”, “Hayber Kalesi Fethi Destanı”, “Kan Kalesi’nin Fethi Destanı”, “Begil Oğlu Emren Destanı”, “Abdurrahman Han Destanı”, “Alpamış Destanı”, “Danişmend Gazi Destanı”, “Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı”; halk hikâyesi kısmında ise “Âşık Muğdat Pehlivan Hikâyesi”, “Âşık Verga Hikâyesi”, “Asuman ile Zeycan Hikâyesi”, “Âşık Garip ile Şahsenem Hikâyesi”, “Bal Böğrek Hikâyesi”, “Celâl Bey ile İpek Sultan Hikâyesi” ve “Elif ile Mahmut Hikâyesi” örnek anlatılar olarak ele

² Sözlü anlatı türlerinde yardımcı kahramanlar hakkında bkz. (Balkaya, 2017 ve Çelikten, 2015).

³ İncelenen destan ve halk hikâyelerinin tamamı için bkz. (Çelikten 2015).

alınmıştır. Örnekler artırılrsa da yardımcıların yapısının ve yardımların işlevlerinin birbirine çok yakın olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu örnekler konunun anlaşılmasında yeterli olacaktır.

Sözlü anlatı türlerinde başkahramanın etrafında şekillenen yardım olgusunu incelemeye odaklanılan bu çalışmada, destan ve halk hikâyesi tercih edilmiştir.⁴ Araştırmacıların çoğunun hemfikir olduğu üzere destan ve halk hikâyesi oluşum silsilesinde birbirini takip etmektedir. Ancak destandan halk hikâyesine geçiş sürecinde toplumda ciddi değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Dolayısıyla bu iki türün karşılaştırmalı bir şekilde incelenmesi söz konusu değişim ve dönüşümün görülmesi imkanını sunmaktadır. Bu noktada kutsalla irtibatlı yardımlar üzerinden toplumun dinî tavrında ne gibi farklılaşmalar yaşandığı çalışmanın üzerinde durduğu meseledir.

Türk destanlarında ve halk hikâyelerinde başkahraman her ne kadar olayların merkezinde yer alan kişi olsa da onun yanında bulunan yardımcıların birçok işleve sahip oldukları görülmektedir. Bunlar içerisinden kutsalla irtibatlı insan yardımcı kahramanlara bakıldığında anlatıların özelliklerine bağlı olarak destanda farklı, halk hikâyesinde farklı yardımcıların tercih edilmesi söz konusudur. Genel olarak bakıldığında anlatılarda kutsalla irtibatlı insan yardımcıları olarak Hz. Peygamber, din büyükleri ve Hızır'ın daha çok ön plana çıktığı söylenebilir. Bu yardımcıların anlatının çerçevesine göre tercih edildiği ve yardım sıklığının yine aynı sebeple değiştiği görülmektedir. Bu durumun ortaya çıkmasında başkahramanın toplumsal statüsünün ve toplumun dinsel tavrının etkisi söz konusudur. Farklı sosyal şartlar altında şekillenmiş olan destan ve halk hikâyesine bu açıdan bakmak bize ilgili toplumun iki farklı dönemdeki tavrı ve hayata bakış açısı hakkında bilgiler verecektir.

Anlatılarda Yer Alan Kutsalla İrtibatlı İnsan Yardımcı Kahramanlar

Destan ve halk hikâyelerinde kutsalla irtibatlı insan yardımcılarından Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Ebubekir ve Hızır gibi isimlerin ön plana çıktığı görülmektedir. Özellikle halk hikâyelerinde yer alan pir, evliya, derviş gibi isimleri de anlatılardaki işlevleri ve yapılarına bakarak Hızır başlığı altında değerlendirmek mümkündür.

Konuyla alakalı olarak incelediğimiz kırk destan anlatısının dördünde Hızır, yedisinde Hz. Muhammed ve diğer din büyüklerinden yardım gelirken; kırk halk hikâyesinin yirmi altısında Hızır, ikisinde Hz. Muhammed ve diğer din büyüklerinden yardımlar geldiği görülmektedir.⁵

⁴ Sözlü anlatı türlerinde yer alan yardımcıları hakkında yapılan çalışmalar için bkz. (Aça 2001; Balkaya 2017; Caferov 1997; Köksel 2012; Yeşilyurt 2019 vb.).

⁵ İncelenen anlatıların tamamı ve bu anlatılarda yer alan yardımcı kahramanlar için bkz. (Çelikten, 2015)

Anlaşıldığı üzere destanlarda Hz. Muhammed ve diğer din büyüklerinden gelen yardımlar ön plandayken halk hikâyelerinde Hızır ve onun şahsı etrafında şekillenen pir, derviş, evliya gibi isimler ön plana çıkmaktadır.

İki türde de bu başlık altında ele alınan yardımcıların dış görünüşleri hakkında pek bilgi verilmezken anlatı içinde yaptıklarına ve davranışlarına bakıldığında onların daha çok yardımsever ve merhametli karakter yapılarının ön plana çıkarıldığı anlaşılmaktadır.

Birçok destanda ilahî kaynaktan yardımların geldiği söylenebilir. Örneğin her ne kadar geçiş dönemi eseri olsa da destansı yönü ağır basan *Basat'ın Depegöz'ü Öldürdüğü*⁶ anlatıda Basat, Depegöz'ün hazine odasında ölecekken Hz. Muhammed'in yardımıyla kurtulmuş ve Depegöz'ü durdurma fırsatını bulmuştur. Bundan başka Hz. Muhammed, *Battal Gazi*⁷ ve *Danişmend Gazi*⁸ destanlarında başkahramanların rüyasına girmiş ve onlara yol gösterip çeşitli öğütler vermiştir. Ayrıca Hz. Muhammed'in Müslüman olmayanların da rüyasına girip onları Müslüman yaptığı ve bu kişilerin daha sonra başkahraman için önemli yardımlarda bulunduğu görülmektedir. Hz. Muhammed, *Manas Destanı*'nda⁹ ise Manas'ın ölen çoralarını diriltmek için karşımıza çıkmaktadır. Böylece başkahramanın yalnız ve güçsüz kalmasının önüne geçmiştir. Bu yardımdan sonra Manas'ın, kırk çorasıyla önemli başarılar elde ettiği görülmektedir. Son olarak da *Hayber Kalesi Fethi*'nde¹⁰, Hz. Ali'nin kapalı gözlerini açmış ve onu duasıyla koruma altına almıştır. Hz. Muhammed'in dışında *Kan Kalesi'ni Fethi Destanı*'nda¹¹ Allah'ın doğrudan başkahramana yardım ettiği, başkahramanın kendi imkânları ile geçemeyeceği ırmağı geçmesini sağladığı ve *Begil Oğlu Emren Destanı*'nda¹² da Cebrail'in ortaya çıkıp savaş alanında güçsüz kalan başkahramanın sırtına dokunarak ona güç verdiği görülmektedir.

Bütün bunlar bu kategoride yer alan yardımcıların başkahramana hayatî derecede önemli yardımlar yaptıklarını göstermektedir. Onların başkahramana yapmış olduğu maddî ve manevî yardımlar sayesinde başkahramanlar düşmanını yenme ve adını duyurma fırsatına erişmektedir.

Halk hikâyelerinde ise bu kaynaktan gelen yardımlara daha az rastlanmaktadır. İncelediğimiz halk hikâyelerinin çok azında Hz. Muhammed ve diğer din büyüklerinden başkahramana

⁶ Destanın tam metni için bkz. (Ergin, 2011: 206-215).

⁷ Destanın tam metni için bkz.(Köksal, 2014: 9-358).

⁸ Destanın tam metni için bkz.(Sert ve Biçer, 2007: 9-312).

⁹ Destanın tam metni için bkz. (Yıldız, 1995: 537-904).

¹⁰ Destanın tam metni için bkz. (Demir ve Erdem, 2007: 19-45).

¹¹ Destanın tam metni için bkz. (Demir ve Erdem, 2007: 46-99).

¹² Destanın tam metni için bkz.(Ergin, 2011: 216- 225).

yardım geldiği görülmektedir. Bu türden yardıma rastlanılan *Âşık Muğdat Pehlivan*¹³ adlı hikâyede Muğdat, amcasının kızına sevdalıdır ve onu almak için amcasının istediği altını toplaması gerekmektedir. Bunun için eşkıya olup kervanların önünü kesmeye başladığında bir gün Hz. Ali'nin, Hz. Ömer'in ve Hz. Ebubekir'in olduğu kervana denk gelir. Karşısına çıkan bu din büyüklerinin yardımıyla eşkıyalığı bırakır ve hem din uğruna savaşır önemli hizmetlerde bulunur hem de gerekli altını toplar. Böylece başkahramanın halk arasındaki itibarı artar ve sevdiğine kavuşur. Görüldüğü üzere bu anlatı, kahramanlık yönü olan bir içeriğe sahiptir. Onun bu destansı yönüyle din büyüklerinin yardımcı olarak seçilmesi bağlantılı düşünülebilir.

Bir başka örnek olarak *Âşık Verga Hikâyesi*'nde¹⁴ ise başkahraman sevgilisine kavuşmadan ölmüştür. Bunun üzerine sevgilisi Zennure ağlayarak Hz. Muhammed'in yanına gider ve dua eder. Bu dua karşılığında Hz. Muhammed, Allah'ın izniyle Verga'yı diriltir ve bu sayede iki sevgili kavuşurlar.

Yapılan incelemelerden anlaşıldığı üzere Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Ebubekir gibi isimler destan ve halk hikâyelerindeki başkahramana gerekli yardımlarda bulunmuşlardır. Ancak bu türden yardımları daha çok destan kahramanının gördüğü anlaşılmaktadır. Hatta bu noktada özellikle destanlarda doğrudan Hz. Muhammed'in yardımı daha çok ön plana çıkmaktadır.

Sözlü anlatı türlerinde Hızır'dan gelen yardımlarda ise durum değişmektedir. Kendi içinde birtakım kutsî özellikler barındıran Hızır'ın, destan ve halk hikâyelerinde başkahraman için önemli yardımlarda bulunduğu görülmektedir. Hızır dışında metinlerde derviş, pir ve evliya gibi kutsalla irtibatlı olduğu anlaşılan başka isimlere de yer verilmiştir. Fizikî ve karakteristik özelliklerinin yanında yapmış oldukları işlere de bakıldığında bu kişilerin Hızır ile birebir uyuştukları anlaşılmaktadır. Bundan dolayı bu kişileri de Hızır çatısı altında incelemek daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Hızır, genel olarak “Türk kültüründe ve inancında darda kalanların anında yardımına yetiştiğine inanılan ulu kişi, iye. “Boz Atlı Yol İyesi” olarak kabul edilir... Boz Atlı Yol İyesi, İslamiyet'in kabulünden sonra darda kalanın imdadına yetişen Hızır'a dönüşmüştür. Masal, efsane ve halk hikâyelerinde kahramana yardıma gelen Hızır, nur yüzlü, aksakallı, uzun boylu, merhametli, boz atlıdır ve deryalar üstünden çıkıp gelir...” (Kaya, 2014: 186) şeklinde tanımlanmaktadır. Hızır, Hristiyan, Musevi ve Müslüman geleneklerinde ortak olarak yer alan

¹³ Hikâyenin tam metni için bkz. (Sakaoğlu vd., 1999: 181- 192).

¹⁴ Hikâyenin tam metni için bkz. (Sakaoğlu vd., 1999: 205-221).

mitolojik bir kişiliktir. Bu adın Arapçadaki *hadir* “yeşil” kelimesinden ortaya çıktığı düşünülmektedir. Kur’an-ı Kerim’de Hızır ile ilgili bölümde Hızır özel kişi, bir peygambermiş gibi anlatılmaktadır ve onun âb-ı hayat suyunu içip ölümsüzlüğe kavuştuğuna inanılmaktadır.¹⁵ Genellikle mucizevi güçlere sahip yaşlı biri olarak tasvir edilir ve gri atı üzerinde darlık içinde olan insanlara yardıma geldiği; zorda olanlara, güçsüzlere, çölde çaresizliğe düşmüşlere veya denizde güç durumda kalanlara yetiştiği anlatılmaktadır.¹⁶ Bütün bu özellikleriyle hakkında efsaneler oluşan ve birçok anlatıda yer alan Hızır’ın bunların dışında bereket getirmek, iyileri ödüllendirip kötülerini cezalandırmak ve savaşlarda yardım etmek gibi görevleri de söz konusudur.¹⁷ Bu görevleriyle başkahramanın amacına ulaşım duyurmasında son derece önemli bir konumda olan Hızır’ın her iki türde de yer aldığı görülmektedir.¹⁸

Hızır, destanlarda yardımlarıyla başkahramanı destekleyen bir unsur olarak yer edinmektedir. Anlatılarda Hızır’ın yukarıdaki tanımında da verildiği gibi nur yüzlü, aksakallı ve heybetli bir dış görünüşü vardır. Ayrıca merhametli ve yardımsever bir karakter yapısına sahip olduğu da anlaşılmaktadır. İlk örnek olarak *Abdurrahman Han Destanı*’nda ¹⁹ başkahramanın karşısına çıkan Hızır, gelecekte haber vermiş ve onun gücüne güç katıp karşılaşacağı zorlukları aşmasını sağlamıştır. Bir başka örnek anlatı olan *Alpamış Destanı*’nda ²⁰ ise başkahramanın dünyaya gelmesine ve bu kahramanın karşısına çıkan düşmanları kolaylıkla alt edecek güçlü bir yiğit olmasına vesile olmuştur. Bunlardan başka *Danişmend Gazi Destanı*’nda ²¹ Hızır’ın koruyucu ve iyileştirici yönüyle yer aldığı görülmektedir. Son olarak *Dirse Han Oğlu Boğaç Han Destanı*’nda ²² başkahramanı ölmek üzereyken bulmuş ve onun yarasının tedavi yöntemini söyleyip başkahramanın hayatta kalmasını sağlamıştır. Bütün bunlardan Hızır’ın kahramanların en zor anında ortaya çıkıp gerekli yardımı yaptığı ve onlara vermiş olduğu destekten sonra gözden kaybolduğu söylenebilir. Başkahraman ondan gördüğü yardımla hedefine doğru ilerleme fırsatı bulmuştur.

¹⁵ Hızır’ın veli mi yoksa peygamber mi olduğu konusunda çeşitli tartışmalar vardır. Bu tartışmalar ve veli, evliya kavramları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Cebecioğlu, 2005; Uludağ, 2012; Uludağ, 2014).

¹⁶ Hızır hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Boratav, 2012: 77-79). Ayrıca Türk kültüründe Hz. Hızır’ın varlığı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Kalafat, 2011:5-209).

¹⁷ Hızır’ın anlatılardaki özellikleri ve işlevi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Dinç, 2011: 11-120 ve Ergun 1993).

¹⁸ Yardımcı kahraman olarak Hızır hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Çelikten, 2015)

¹⁹ Destanın tam metni için bkz. (Özkan, 1989: 150-200).

²⁰ Destanın tam metni için bkz. (Türkmen ve Arıkan, 2011: 37-173).

²¹ Destanın tam metni için bkz.(Sert ve Biçer, 2007: 9-312).

²² Destanın tam metni için bkz.(Ergin, 2011: 77-95).

Halk hikâyelerine bakıldığında ise Hızır'ın yardımlarının bir hayli arttığı görülmektedir. Destanlara oranla bu anlatılarda Hızır'ın görülme sayısının artması halk hikâyesindeki kahramanın onun yardımına destan kahramanına göre daha çok ihtiyaç duyduğunun göstergesi olarak okunabilir. Ayrıca yerleşik hayata geçiş ve İslamiyet'in yayılmasıyla Türk toplumunda Hızır ve onun etrafında oluşan inanmaların da arttığı anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak, toplumun inanç dünyası içinde iyiden iyiye yayılan Hızır'ın halk hikâyelerinde destanlara oranla kendine daha çok yer bulması doğal karşılanabilir.

Halk hikâyelerinde yer alan Hızır'ın, dış görünüş ve karakter yapısı itibariyle destandaki hâlimden çok uzaklaşmadığı anlaşılmaktadır. Halk hikâyelerinde de destanlarda olduğu gibi genellikle aksakallı ve heybetli bir dış görünüme; yardımsever ve merhametli bir karakter yapısına sahip olduğu görülmektedir. Bunun yanında halk hikâyelerinde destanlara oranla işlevinde gözle görülür bir şekilde artma yaşanmaktadır. Destanlarda gördüğümüz çocuksuzluk sorununu çözme, başkahramanı çıktığı yolda destekleme ve yaralandığında iyileştirme gibi işlevlerinin yanına Hızır, halk hikâyelerinde birçok işlevi üstlenmektedir. Örneğin *Asuman ile Zeycan Hikâyesi*'nde ²³ çocuksuzluk soruna elma ile çözüm getirerek kendini göstermekte ve bundan sonra doğan iki çocuğun birbirine kavuşmalarında yardımcı olmaktadır. Asuman ile Zeycan'a bade içirip onları sıradan insan olmaktan çıkarmıştır. Sevgililerin kavuşma mücadelesinde başkahramanı birçok defa ölümden kurtarmış, uzun yoları kısa etmiş ve hastalıkları iyileştirmiştir.

Bir başka örnek olarak *Âşık Garip ile Şahsenem Hikâyesi*'nde ²⁴ Hızır, aksakallı ve güler yüzlü birisi olarak gösterilmektedir. Sunduğu bade ile Resul'ü Âşık Garip kimliğine geçirip onun Şahsenem ile olan sevdasını başlatmaktadır. Hak âşığı olan Âşık Garip, hikâyenin başından sonuna Hızır'ın koruması altındadır. Rüyasında gördüğü sevgilisini bulmak için yola çıktığında yaşadığı zorluklarda onun yanında her zaman Hızır vardır. Hızır'ın kendisinin dışında atının da hikâyede önemli işlevler yüklediği görülmektedir. Bunlardan en önemlisi iyileştirici yönüdür. Âşık Garip'in annesinin gözleri oğlu gurbete çıkıp geri dönmediği için ağlamaktan kör olmuştur. Bu noktada Hızır'ın atının eşelediği toprak, gözün iyileşmesinde kullanılmaktadır.

*Bal Böğrek*²⁵ anlatısında ise karşımıza Hızır, derviş kimliği ile çıkmaktadır. Onun bu anlatıda en önemli işlevlerinden biri verdiği elma ile Bal Böğrek'in ve aynı elmanın kabuğu ile Bal

²³ Hikâyenin tam metni için bkz. (Öztürk, 2010: 137-178).

²⁴ Hikâyenin tam metni için bkz. (Öztürk, 2010: 9-63).

²⁵ Hikâyenin tam metni için bkz. (Görkem, 2000: 222-250).

Böğrek'in en büyük yardımcısı olan atı Banlı Boz'un dünyaya gelmesini sağlamaktır. Bir başka örnek anlatı olarak alabileceğimiz *Celâl Bey ile İpek Sultan*²⁶ anlatısında da Hızır, derviş kimliği ile ortaya çıkıp çocuksuzluk sorununu çözmekte ve dünyaya gelen çocukları bade içirerek birbirine sevdalı hâle getirmektedir. Hızır'ın birçok desteğini gören Celal Bey, anlatının bir noktasında sevgilisi için güreşmek zorunda kalmış ancak güçlü rakibi karşısında son derece zor bir duruma düşmüştür. Güreşi kaybetmek üzereyken sırtına bir el dokunup onu güçlendirmiş ve böylece başkahraman rakibini alt etmiştir. Son olarak *Elif ile Mahmut Hikâyesi*'nde²⁷ Hızır, yeşilliğin içerisinde buz gibi bir pınarın başında şahın ve vezirin karşısına çıkıp onların çocuksuzluk problemini çözmektedir. Dünyaya gelen çocuklar belli bir zamandan sonra kırk ihtiyarın elinden bade içip sıradan insan olmaktan çıkmaktadırlar. Bundan sonra Hızır'ın özellikle Mahmut'u sevgilisine kavuşma mücadelesinde desteklediği ve onu birçok defa ölümden kurtardığı görülmektedir.

Halk hikâyesi örnekleri arttırılsa da Hızır'ın anlatılarda hemen hemen benzer görevleri yerine getirdiği anlaşılmaktadır. Ayrıca destandan farklı olarak hemen her hikâyede Hızır'a rastlanılmaktadır. Bu hikâyelerde Hızır, öncelikle ortaya çıkıp başkahramanın doğmasına vesile olmakta; daha sonra erkek kahraman ile kadın kahramanın rüyasına girip onları Hak âşığı yapmakta ve en sonunda da onların kavuşmasına yardımcı olmaktadır. Destandan farklı olarak ona halk hikâyelerinde yüklenen en önemli görev, aşk duygusunu ortaya çıkarmasıdır. Sıradan bir hayat süren erkek kahraman ile kadın kahramanın rüyasına girip onlara bade içirmekte ve böylece onları hem Hak âşığı hem de birbirine sevdalı yapmaktadır. Bundan sonra kahramanların hayatı değişmekte ve birbirlerine kavuşmak için çıktıkları yolculuk ile bu yolda başlarından geçenler hikâyeyi şekillendirmektedir.

Hızır'ın halk hikâyesi başkahramanı ile temasa geçmesi sonucu başlayan olaylar silsilesi, Campbell 'in "Kahramanın Sonsuz Yolculuğu"nda (2010), işaret ettiği "doğaüstü yardım" ile paralellik göstermektedir. Buna göre çağrışı reddetmemiş olan kahraman, macerası esnasında karşılaşacağı güçlüklerde ona yardımcı olan doğaüstü yardımcı ile temasa geçmektedir. Beklenmedik bir şekilde ortaya çıkan doğaüstü yardımcı, koruyucu bir figür olarak ihtiyaç anında kahramanın yanında olmaktadır. Daha çok erkek olan bu yardımcı, Jung'un öğüt veren yaşlı adam olarak belirttiği *ruh* arketipine, V. Propp'un ise *büyülü yardımcı* olarak adlandırdığı yardımcıyla uyum içerisinde²⁸ Halk hikâyelerinde Hızır, doğaüstü yardımcı olarak, beklenmedik bir dönemde ortaya çıkıp kahramanı sıradan bir kişi olmaktan çıkarmakta

²⁶ Hikâyenin tam metni için bkz. (Türkmen vd., 2014: 427-471).

²⁷ Hikâyenin tam metni için bkz. (Binyazar, 1994: 11-120).

²⁸ Sözlü anlatı türlerindeki arketip unsurları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Özkan, 2010).

ve onu maceraya davet etmektedir. Daha sonra da doğüstü gücü ile kahramanı macerası boyunca yalnız bırakmamaktadır.

Anlaşılacağı üzere Hızır'ın görevi, halk hikâyesi başkahramanlarını Hak âşığı yapmakla bitmemektedir. Halk hikâyesi kahramanı, destan kahramanına göre fizikî açıdan daha zayıf olduğu için Hızır'ın yardımına hayatının hemen her anında ihtiyaç duymaktadır. Bu durum, halk hikâyelerinde destanlara nazaran Hızır'ın daha çok görülmesinin önünü açmaktadır. Hızır, neredeyse halk hikâyesi kahramanının doğumundan ölümüne kadar hemen her anında yanında yer almakta ve karşılaştığı her zorlukta ona yardımcı olmaktadır.

Başkahramanın birçok kez ölümden kurtulmasını sağlamak, yıllarca sürececek yolu göz açıp kapayıncaya kadar gitmesine vesile olmak, başkahraman zora düştüğünde ona yol gösterip çeşitli öğütler vermek gibi birçok görevle bu türden anlatılarda yer aldığı görülmektedir. Destanlarda ise durum daha farklıdır. Çoğu destan kahramanı Hızır'a, halk hikâyesindeki kadar yoğun bir ihtiyaç duymamıştır. İhtiyaç duyulduğunda ise Hızır, en fazla bir veya iki yerde yardımcı olmuş ve gerisini destan kahramanı tek başına veya diğer yardımcılarıyla halletmiştir.

Sonuç

Toplumlar çeşitli amaçlar doğrultusunda meydana getirdikleri kültürel ürünlere kendi iç dünyaları, bilinçaltıları, hayata bakış açıları gibi birçok unsuru yansıtmaktadır. Bunların yansımalarını ilgili ürünlerdeki en küçük unsurdan en kompleks yapıya kadar görmek mümkündür. Bu yansımaları görebileceğimiz kültürel ürün olarak destan ve halk hikâyeleri dikkat çekicidir. Destan ve halk hikâyesi, oluşum sıralaması açısından birbirinin takip ediyor olarak ele alınsa da sosyal şartlar noktasında birbirinden çok farklı unsurlara göre şekillenmişlerdir.

Birçok anlatıda olduğu gibi destan ve halk hikâyelerinde de ilgi yoğunlukla başkahraman üzerindedir. Ancak fazla ön plana çıkmasa da onların hemen yanında yer alan yardımcıları dikkat çekici unsurlardır. Anlatılarda yardımcıların, anlatının çerçevesi ve sosyal şartlar ile doğrudan ilişkili olarak şekillendiği görülmektedir. Bu çalışmada inceleme altına alınan kutsalla irtibatlı insan yardımcı kahramanlar da içinden çıktığı toplumun dinî yaklaşımındaki tutumunu gözler önüne sermektedir.

İlgili yardımcıların durumunu görebilmek açısından İslamiyet sonrasında ait kırk destan, kırk halk hikâyesi incelenmiş ve bu anlatılardan seçilen örneklerle iki türde yaşanan değişim değerlendirmiştir. Yapılan incelemede kutsalla irtibatlı yardımcı kahramanlarda Hz.

Muhammed, Hz. Ali, Hz. Ömer, Hz. Ebubekir, Cebrail ve Hızır'ın ön plana çıktığı görülmektedir. Toplumun bu isimlerin her birine özel anlamlar yüklediği ve hürmet sergilediği muhakkaktır. Toplumun kendi dünyasında son derece önemli bir yere koyduğu bu isimleri, destan ve halk hikâyelerinde önemli işlevlerde kullanması ise beklenen bir durumdur. Ancak burada dikkat çeken nokta, anlatıların yapısına göre yardımcıının tercihi ve yapılan yardımların sıklığıdır.

İncelenen destanların dördünde Hızır, yedisinde Hz. Muhammed ve diğer din büyükleri yardımcı olarak yer alırken; halk hikâyelerinin yirmi altısında Hızır, ikisinde Hz. Muhammed ve diğer isimlerin yardımcı olarak yer aldığı görülmektedir. Anlaşıldığı üzere yardımcı tercihi destan ve halk hikâyesinde farklılık göstermektedir. Buna göre destan başkahramanı ihtiyaç duyduğu durumlarda ya doğrudan Allah'ın ya da Hz. Muhammed ve diğer din büyüklerinin yardımını almaktadır. Halk hikâyelerinde ise daha çok Hızır -veya onun bünyesinde pir, evliya, derviş-, kutsalla irtibatlı yardımcı kahraman olarak ön plana çıkmaktadır.

Toplumun anlatılarda böylesi bir tercihte bulunmasının altında birçok neden yatabilir. Bunlar içerisinde başkahramanın toplumsal statüsünün etkisi üzerinde durulması gereken bir durumdur. Bilindiği üzere destan kahramanı toplumun üst düzey yöneticisi, önde gelen ismi ve ideal örnek kişisidir. Bu durumda ona yardımcı olarak doğrudan Hz. Muhammed ve onun etrafındaki isimlerin seçilmesinin uygun gördüğü anlaşılmaktadır. Ayrıca İslamiyet sonrası Türk destanlarında başkahraman çoğunlukla dini yayma mücadelesi içerisinde Hâl böyle olunca anlatılarda Hz. Muhammed'in daha çok görülmesi söz konusu olabilmektedir. Halk hikâyesi başkahramanı ise daha sıradan, toplumun büyük çoğunluğu içerisinde çıkan bir kişidir. Bu durumda da yardımcı olarak daha çok Hızır'ın tercih edildiği görülmektedir. Yani başkahramanın toplumsal statüsü ve anlatıların çerçevesi kutsalla irtibatlı yardımcı kahramanı belirlemektedir.

Halk hikâyelerinde Hızır'ın çok fazla görülmesi üzerinde durulması gereken bir diğer meseledir. İslamî dönemle birlikte toplum içerisinde darda kalana yetişen, yol gösteren, kılavuz vb. işlevlerle Hızır'ın daha çok ön plana çıktığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla halk hikâyesi başkahramanını daha kendinden biri olarak gören toplumun, halk hikâyesi başkahramanına yardımcı olarak Hızır'ı tercih etme meylinin yüksek olduğu düşünülebilir. Hızır ve bu inanişe benzer olguların, İslamiyet öncesi dönemden İslamî döneme kadar halkın inanç dünyasında son derece etkili olduğu görülmektedir.²⁹

²⁹Hızır inanişinin İslamiyet öncesindeki durumu ve İslamî dönemde yaşadığı değişim ile anlatılardaki işlevi hakkında bkz. (Çetin, 2002 ve Duman, 2012).

Aynı toplumsal statünün yardım sıklığını belirlediği de anlaşılmaktadır. Buna göre destan başkahramanına yardım daha az yapılırken halk hikâyesi başkahramanına anlatının neredeyse başından sonuna kadar özellikle Hızır tarafından yardım yapıldığı görülmektedir. Hızır'ın buradaki işlevi *doğüstü yardımcı* olgu ile de uyum içerisindedir.

Anlatılarda yardım sıklığının değişmesi, toplum nezdinde üst düzey yöneticilerin yardıma daha az ihtiyaç duyan güçlü kimseler olduğu, sıradan insanların ise yardıma daha çok ihtiyaç duyduğu düşüncesinin hâkim olduğunun birer göstergesi olarak okumak mümkündür.

Kaynakça

- AÇA, Mustafa (2001). “Yirtöşlik Destanının Sibiryâ (Tümen) Türkleri Eş Metnindeki Olağanüstü Yardımcı Kahramanlar Motifi Üzerine Bir Deneme”. *Milli Folklor*, 51, 65-74.
- ALPTEKİN, Ali Berat (2005). *Halk Hikâyelerinin Motif Yapısı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- BALKAYA, Adem (2017). *Halk Anlatılarında Kahramanın Yardımcıları*. Erzurum: Fenomen Yayıncılık.
- BİNYAZAR, Adnan (1994). *Elif ile Mahmut*. Ankara: Ortadoğu Yayınları.
- BORATAV, Pertev Naili (2012). *Türk Mitolojisi Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi*. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- CAFEROV, Muharrem (1997). “Muhabbet Destanlarında Yardımcı Karakterler”. *Bilig*, 4,101-107.
- CAMPBELL, Joseph (2010). *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. (çev.: Sabri Gürses). İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2005). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları.
- ÇELİKTEN, Hakan (2015). *Türk Destanlarında ve Halk Hikâyelerinde Yardımcı Kahramanlar*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sivas.
- ÇETİN, İsmet (2002). “Türk Mitinde Kut İyesi Kıdır ve Medeniyet Değişikliğinde Kıdır'dan Hızır 'A Geçiş'”, *Milli Folklor*, 54: 30-34.
- ÇOBANOĞLU, Özkul (2007). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DEMİR, Necati ve Dursun Erdem (2007). *Hazret-i Ali Destanı*. Ankara: Destan Yayınları.
- DİNÇ, Nilüfer (2011). *Hızır Kimdir?*. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.
- DUMAN, Mustafa (2012). “Bozkurttan Hızır'a Türk Halk Anlatılarında Kılavuz”, *Milli Folklor*, 96: 190-201.
- EKİCİ, Metin (2007). *Halkbilimi (Folklor) Derleme ve İnceleme Yöntemleri*. Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- ERGİN, Muharrem (2011). *Dede Korkut Kitabı-I*. Ankara: TDK Yayınları.
- ERGUN, Pervin (1993). *Halk Anlatılarında Hızır*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- GÖRKEM, İsmail (2000). *Çukurovalı Âşık Mustafa Köse ve Hikâye Repertuarı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- JUNG, Gustav (2019). *Dört Arketip*. (çev.: Zehra Aksu Yılmaz). İstanbul: Metis Yayınları.
- KALAFAT, Yaşar (2011). *Türk Kültürlü Halklarda Hz. Hızır'dan Sultan Nevruz'a*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- KAYA, Doğan (2014). *Türk Dünyası Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Kavramları ve Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KÖKSAL, Hasan (2014). *Battal Gazi Destanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- KÖKSEL, Behiye (2012). “Dede Korkut Kitabı’nda Dinî- Mitolojik Yardımcı Kahraman Motifi”. *TSA*, 16,1: 73-88.
- ÖZKAN, İsa (1989). *Abdurrahman Han Destanı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZKAN, Tuba Saltık (2010). “Bamsı Beyrek ve Bey Böyrek Anlatılarında Arketipik İmgeler”. *Milli Folklor*, 22,55: 81-90.
- ÖZTÜRK, Hüseyin (2010). *Dört Halk Hikâyesi*. Ankara: Sözkese Matbaacılık.
- PROPP, Vladimir (1985). *Masalın Biçimbilimi*. (çev.: Mehmet Rifat ve Sema Rifat). İstanbul: Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları.
- SAKAOĞLU, Saim vd. (1999). *Meddah Behçet Mahir’in Bütün Hikâyeleri II*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı.
- SERT, Mehmet ve Bekir Biçer (2007). *Danışmend Gazi Destanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: TDK Yayınları.
- TÜRKMEN, Fikret vd. (2014). *Âşık Şeref Taşlıova’dan Derlenen Halk Hikâyeleri*. Ankara: TDK Yayınları.
- TÜRKMEN, Fikret ve Metin Arıkan (2011). *Kazak Destanları- 8*. Ankara, TDK Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman (2012). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- ULUDAĞ, Süleyman (2014). *Dört Kapı Kırk Eşik*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- YEŞİLYURT, Nurdan (2019). “Anadolu Sahası Hayvan Masallarında Yardımcı Kahramanlar: Kuşlar”. *VI.Yıldız Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, 1486-1491.
- YILDIZ, Naciye (1995). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*. Ankara: TDK Yayınları.